

DOSTUPNOST ARHIVSKOG GRADIVA I ICARUS-ove DIGITALNE PLATFORME ZAŠTITA PODATAKA U TEORIJI I PRAKSI¹

Vlatka Lemić

Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

KLJUČNE RIJEČI:

*dostupnost, arhivsko gradivo,
zaštita podataka, EU regulativa,
ICARUS-ove digitalne platforme*

SAŽETAK

Pitanje dostupnosti arhivskog gradiva šire je od okvira arhivske struke i povezano s pravnim, upravnim i političkim čimbenicima, a sve više s IT sektorom. Premda je ovo područje osnovno regulirano arhivskim zakonodavstvom, s obzirom na postojanje drugih relevantnih propisa s različitim pristupima dostupnosti, arhivske propise i procedure treba sustavno usklađivati s tekućom pravnom regulativom što dovodi do brojnih otvorenih pitanja u praktičnom radu arhiva.

U radu se prikazuje europski pravni okvir u vezi s korištenjem informacija i zaštitom podataka koji se odnosi na arhivsko gradivo u digitalnom okruženju, te analiziraju njegove praktične implikacije na primjeru ICARUS-ovih međunarodnih digitalnih arhivskih platformi.

1 Rad je pod naslovom *Access to archival material and ICARUS digital platforms – data protection in theory and practice* izložen na konferenciji „Technical and field related problems of traditional and electronic archiving“, Radenci 3. – 4. travnja 2019., a objavit će se u časopisu *Moderna arhivistika 2* (2019). Uz dopuštenje nakladnika časopisa – Pokrajinskog arhiva u Mariboru – objavljujemo ga na hrvatskome u ovom zborniku.

Dostupnost i zaštita podataka u arhivskom gradivu

Dostupnost i korištenje smatraju se osnovnom svrhom čuvanja i obrade arhivskog gradiva i u arhivskoj se praksi uobičajeno odnose na mogućnost identifikacije i pristupa gradivu koje sadrži informacije relevantne za nečiji upit te pravila i uvjete njegova korištenja (Ivanović, 2010, str. 133). Dostupnost, tj. „raspoloživost arhivskog gradiva za korištenje“ uvjetovana je postojanjem zakonskih okvira i obavijesnih pomagala (*Načela dostupnosti arhivskoga gradiva*, 2015, str. 5), a iz suvremene perspektive informacijskog društva često se ističe kao najbitniji dio rada arhiva o čijoj važnosti svjedoči i *Opća deklaracija o arhivima* (ICA, 2011):

Slobodan pristup arhivskome gradivu obogaćuje naše znanje o ljudskom društvu, promovira demokraciju, štiti prava građana i obogaćuje kvalitetu života.

Ovaj globalno prihvaćen dokument Međunarodnog arhivskog vijeća, preveden na brojne svjetske jezike i usvojen 2011. na generalnoj skupštini UNESCO-a, svojevrsna „osobna iskaznica“ suvremenih arhiva koju je oblikovala sama arhivska zajednica, u sebi uključuje i obvezu zajedničkog djelovanja građana, javne uprave, vlasnika i imatelja arhivskog gradiva i svih informacijskih stručnjaka kako bi „arhivsko gradivo bilo dostupno svima, poštujući pritom odgovarajuće propise i prava pojedinaca, stvaratelja gradiva, vlasnika i korisnika“, a među uloge arhivista, kao stručnjaka posvećenih arhivima, ubraja i „činiti zapise dostupnima za korištenje“. Ove se izjave nastavljaju na još 1996. utvrđena načela u *Etičkom kodeksu arhivista* u kojima je istaknuto da arhivisti osiguravaju stalnu dostupnost i razumljivost zapisa, zalažu se za što širu dostupnost gradiva i pružaju usluge svim korisnicima bez razlike, uz poštovanje i slobode pristupa i privatnosti te postupajući unutar važećih zakonskih propisa. Dostupnost arhivskog gradiva podrazumijeva pravo na uvid u gradivo i informacije koje ono sadrži, mogućnost stvarnog uvida u traženo i pronađeno gradivo te praktične uvjete korištenja tog gradiva (Ivanović, 2010, str. 133). Pritom se korištenjem ne smatra samo istraživanje dokumenata u čitaonici i informacijskih izvora u arhivu, već i sve aktivnosti povezane s pregledom, prepisivanjem, objavljivanjem, izlaganjem, reprodukcijom i posudbom gradiva te stvaranjem novih kulturnih ili informacijskih sadržaja iz njega.

Pitanja dostupnosti i korištenja arhivskog gradiva nadilaze arhivsku struku i povezana su sa širim pravnim, upravnim i političkim kontekstom društva, što

je razlog za definiranje arhivskog gradiva, prava korištenja i ograničenja dostupnosti gradiva, prava na pristup i zaštitu podataka i drugih srodnih pojmova u pravnim i stručnim dokumentima te kreiranja javnih politika, strategija i preporuka u vezi s ovim područjem. Zbog kompleksnih i često međusobno suprotstavljenih interesa građana, civilnog društva i javne uprave, dolazi do neusklađenosti između prava na pristup informacijama, interesa stvaratelja i prava pojedinca na privatnost, što arhivima posljedično otežava organizaciju, normiranje i provođenje usluga povezanih s korištenjem gradiva, tj. programa dostupnosti gradiva.

S razvojem i globalnim prihvaćenjem propisa o pravu na pristup informacijama posljednjih desetljeća, javno arhivsko gradivo postalo je dio dokumentacije na koju se oni primjenjuju, što je istaknuto i u Preporuci R(2000)13 odbora Ministara Vijeća Europe o europskoj politici o dostupnosti arhivskog gradiva iz 2000. (*Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija*, 2002):

Zakoni i propisi koji se odnose na dostupnost javnoga arhivskog gradiva moraju biti usklađeni sa zakonima koji se odnose na srodna područja, naročito s onima koji se odnose na dostupnost informacija tijela javne uprave i zaštitu podataka.

U skladu s tim, u pogledu prava na pristup informacijama nastojanja europskih arhiva usmjerena su na senzibiliziranje uprave i javnosti na važnost dostupnosti arhivskog gradiva kao bitnog dijela informacijskog prostora i usklađivanje svojeg djelovanja sa smjernicama i propisima unutar Europske unije. S druge strane, očekivanja informacijskog društva od javnih arhiva uključuju servisiranje uprave i stvaratelja u pogledu upravljanja i zaštite zapisa i pružanje novih usluga koje će osigurati bolju dostupnost, vidljivost i prezentaciju arhiva i arhivskih izvora u javnosti uporabom novih tehnologija. Digitalno okruženje arhivima pruža neograničene mogućnosti korištenja povijesnih izvora, stvaranja informacijske infrastrukture i poboljšanja iskoristivosti informacija u arhivima, no istodobno donosi i brojne društvene, stručne i tehničke izazove u vezi s razvojem, kvalitetom i održivosti takvih usluga. Za osiguranje dostupnosti arhivskog gradiva najveći je izazov praktično provođenje, tj. tehnički aspekti zaštite informacija ograničene dostupnosti, bilo da je riječ o zaštiti osobnih ili tajnih podataka, poštovanju autorskih i vlasničkih prava, etičkim načelima ili posebnim ograničenjima propisanim specifičnim propisima, pravilima i zahtjevima. Pritom, u skladu sa suvremenim stručnim standardima, informacije o postojanju gradiva s ograni-

čenom dostupnošću, prirodi ograničenja i uvjetima korištenja takvog gradiva u arhivskim ustanovama trebaju biti javno dostupne (*Načela dostupnosti arhivsko-ga gradiva*, 2015, str. 12–13).

Arhivi na Internetu – ICARUS-ove digitalne platforme

Digitalne tehnologije uvelike su promijenile načine i praksu korištenja arhivskog gradiva i znatno pridonijele kulturi otvorenosti u arhivima. U arhivskoj su struci potencijali na ovom području rano prepoznati u brojnim radovima posvećenima interakciji informacijskog društva i digitalnih tehnologija na arhivsku teoriju i praksu te je, primjerice, Angelike Menne-Haritz još 2001. utvrdila da je

[...] glavna usluga koju arhivi pružaju globalnom društvu dostupnost izvornim zapisima za stvaranje pamćenja, tj. oni pružaju mogućnost stvaranja i oblikovana pamćenja kako bi pomogli razumijevanju sadašnjosti i pripremi za budućnost (str. 59).

Opisujući novi pristup i promjenu paradigme dostupnosti, ona je definira ne kao stvarno korištenje arhiva, već kao oblik i stav. Kao oblik ona dopušta svakom zainteresiranom za arhive pristup, čitanje i interpretaciju zapisa prema vlastitim potrebama, a kao stav znači da arhivisti prihvaćaju kompetencije korisnika u njihovu području istraživanja, tj. neovisnost korisnika u razumijevanju i interpretaciji arhivskog gradiva. Takva paradigma dostupnosti podrazumijeva i odgovornost istraživača za prihvaćanje konteksta, uvjeta i načina korištenja zapisa te odgovornost arhiva da im omogući pristup obavijesnim pomagalima, alatima i svim raspoloživim informacijskim izvorima za pristup i korištenje arhivskog gradiva (Menne-Haritz, 2001, str. 61).

U takvom duhu djeluje međunarodno udruženje ICARUS (*International Centre for Archival Research*) koje je 2018. proslavilo desetu obljetnicu svojeg djelovanja kao aktivni dionik brojnih međunarodnih projekata i arhivskih, kulturnih i znanstvenih programa i inicijativa. Aktivnosti ICARUS-a posebno su usmjerene na izgradnju i održavanje zajedničke informacijske platforme, uključujući pružanje stručne i IT podrške baštinskim ustanovama, povezivanje arhiva s drugim ustanovama koje se bave očuvanjem kulturne baštine te podržavanje i razvijanje projekata i strategija posvećenih dostupnosti arhivskog gradiva u digitalnom okruženju. Sjedište ICARUS-a smješteno je u Beču, a danas ovo udru-

ženje okuplja oko 200 članova iz 35 država Europe, SAD-a i Kanade, od arhiva različitih vrsta i specijalizacija, knjižnica, muzeja, instituta, akademskih ustanova i stručnih udruga do predstavnika IT sektora. Radeći na širenju mreže, suradnji s komplementarnim inicijativnima i dijeljenju resursa, ICARUS djeluje kao član ICA-e (International Council on Archives) i APEF-a (Archives Portal Europe Foundation), jedan je od članova upravnog vijeća novopokrenutog projekta *European Time Machine* te aktivno surađuje s EBNA-om (European Board of National Archivists) i EURBICA-om (European Regional Branch of the International Council on Archives).

SLIKA 1. Europski arhivski blog (*European Archival Blog*)

Zajednica ICARUS jedinstvena je mreža stručnjaka, ustanova i udruga angažiranih u različitim oblicima djelovanja; od 2015. izdaje vlastiti časopis *Insights: Archives and People in the Digital Age* koji izlazi dva puta godišnje na engleskom i njemačkom jeziku, a pokrenula je i *European Archival Blog* koji od 2018. uređuje s EURBICA-om (Slika 1). Uz aktivno sudjelovanje u raznovrsnim projektima (CrArC – *Crossborder Archives, Men and Books*, *Pro Domo*, APEX, ENArC – *European Network on Archival Cooperation*, *Archivum Rhenanum*, *St. Stephan in Vienna: The architecture of written sources*, co:op–*Community as Opportunity: Creative Archives' and Users' Network* i dr.), ICARUS je pokrenuo i održava nekoliko *online* portala te okuplja oko njih ustrojene radne grupe (za tehnički razvoj portala *Monasterium*, primjenu digitalnih tehnologija u učenju, matične knjige i katastarske mape), organizira predavanja, predstavljanja, stručne i znanstvene skupove i susrete, omogućuje razmjenu znanja i iskustava putem *Mobility Grant Programa* te pruža podršku članovima i partnerima u svim aktivnostima koje povezuju i umrežavaju stručnjake i institucije na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

Kako je, uz digitalizaciju gradiva, ICARUS usmjeren i na dugoročni razvoj zajedničke održive infrastrukture za zaštitu pisane kulturne baštine, 2014. osnova-

no je i udruženje prijatelja ICARUS4all koje okuplja korisnike i publiku arhiva s ciljem osiguravanja održivosti ICARUS-ovih digitalnih platformi, digitalizacije i istraživanja povijesnih izvora te podršku takvim aktivnostima. Također, suradnja i timski rad između ICARUS i ICARUS4all stručnjaka, istraživača i zainteresiranih pojedinaca svih profila (arhiva, sveučilišta, genealoških i zavičajnih istraživačkih institucija i dr.) doprinosi povezivanju, unaprjeđenju i aktivnom razvoju novih projekata i programa u okviru ICARUS-a. Daljnji je praktični iskorak u jačanju ICARUS mreže napravljen 2016. osnivanjem prve lokalne ICARUS arhivske mreže stručnjaka, ustanova i korisnika ICARUS Hrvatska, čiji primjer, počevši s Italijom, slijede i druge države.

Središnje mjesto među ICARUS-ovim aktivnostima zauzimaju projekti posvećeni digitalizaciji i opisivanju arhivskih izvora sa svrhom njihove javne dostupnosti te poticanju i olakšavanju interakcije arhiva s publikom (korisnicima i posjetiteljima). Arhivski izvori objavljeni na trima postojećim ICARUS-ovim međunarodnim digitalnim platformama – *Matricula*, *Monasterium* i *Topoteka*, javno su dostupni za korištenje svim zainteresiranima, a ujedno se uvoze i u *Europeanu*. *Monasterium* je najveći virtualni arhiv srednjovjekovnih i novovjekovnih isprava u svijetu, *Matricula* portal za objavu matičnih knjiga, a *Topoteka* je riznica virtualnih arhivskih zbirki lokalne povijesti i/ili teme iz cijele Europe.

Razvoj, održavanje i unaprjeđenje tehničkih i korisničkih funkcionalnosti ovih digitalnih platformi planira se i realizira u okviru različitih nacionalnih i međunarodnih projekata posvećenih „digitalnoj baštini“ i dostupnosti kulturnog nasljeđa, povezivanjem s već postojećim inicijativama i razvojem zajedničkih platformi namijenjenih lakšem pristupu informacijama i izgradnji jedinstvenih informacijskih resursa o arhivskom gradivu. Njihov je zajednički cilj osiguravanje mreža i okvira za stvaranje kvalitetnog digitalnog sadržaja koji će se integrirati u paneuropske portale poput *APE*-a i *Europeane*, što se ostvaruju različitim programima i aktivnostima: digitalizacijom i opisom gradiva, integracijom digitalnih sadržaja u postojeće nacionalne i međunarodne portale, razvojem alata i standarda za indeksiranje i razmjenu zapisa, istraživanjem tehničkih alata i korisnika, razvojem publike i edukacijskim programima te drugim komplementarnim oblicima djelovanja.

Matricula – portal matičnih knjiga

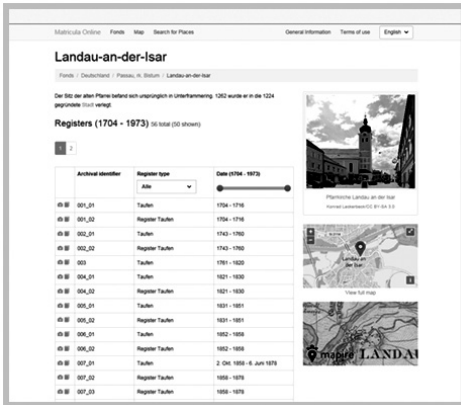
Matične knjige smatraju se jednim od najvrjednijih izvora za genealoška, demografska i slična istraživanja te najčešće korištenim arhivskim gradivom u globalnim okvirima. ICARUS-ov portal *Matricula* imateljima takvog gradiva omogućuje objavu, a zainteresiranim korisnicima pristup i pretraživanje ovih izvora u obliku digitalnih snimaka, uz osnovne podatke o župi/mjestu i pojedinoj matičnoj knjizi. Do kraja 2018. na portalu su bile dostupne matične knjige i popisi iz 3.778 mjesta iz šest europskih država: Austrije, Njemačke, Luksemburga, Poljske, Srbije i BiH, iz razdoblja od kraja 16. (najstarija je matična knjiga rođenih austrijske župe Haus im Ennstale, 1586. – 1629.) do početka 21. stoljeća (primjerice popis pričesnika i krizmanika župe Boevingen – Boevange sur Attert, 1844. – 2017.) (Slika 2).

SLIKA 2. Pregled objavljenog gradiva na portalu *Matricula* na zemljopisnoj karti

Matične knjige na portalu mogu se pretraživati na više načina: putem interaktivne mape, kronološki i prema nazivu župe/mjesta, nakon čega se za svaku župu/mjesto otvara nova stranica s povijesnim i kontaktnim podacima, zemljopisnom kartom i poveznicama na Wikipediju i *Mapire – The Historical Map Portal* (ako postoje) te popisom matičnih knjiga dostupnih za pretraživanje (Slika 3).

Matične knjige na portalu opisane su s nekoliko metapodataka: naziv župe/mjesta, identifikator, vrsta matične knjige, datum prvog i zadnjeg upisa, komentar i mjesto čuvanja. Daljnjim odabirom pojedine knjige dolazi se do digitalnih snimaka njezinih stranica, koje se mogu detaljno istraživati pomoću alata za pregled slika (Slika 4).

SLIKA 3. Pregled gradiva pojedinih mjesta/župe na portalu *Matricula*

Na portalu je istaknuta posebna rubrika pod nazivom Uvjeti korištenja u kojoj se objašnjavaju i reguliraju uvjeti korištenja digitalnih snimaka matičnih knjiga i opisnih metapodataka dostupnih na portalu *Matricula-Online*. Sve digitalne snimke matičnih knjiga dostupne su pod licencijom CC BY-NC-ND 2.0 (*Matricula. Terms of Use*). CC (*Creative Commons*) međunarodni je sustav autorsko-pravnih licencija i alata koji na jednostavan način vlasnicima autorskih prava omogućuje označavanje sadržaja na više načina, kao pravni tekst, sažetak i stroj- no čitljivi oblik licencije, putem šest osnovnih licencija različitog stupnja otvo- renosti. Ovdje navedena licencija CC BY-NC-ND 2.0 podrazumijeva da davatelj licencije dopušta drugima dijeljenje označenog materijala uz navođenje autor- stva, ali bez dopuštenja mijenjanja ili korištenja u komercijalne svrhe. Točnije,

SLIKA 4. Pregled digitalnih snimaka matične knjige na portalu *Matricula*

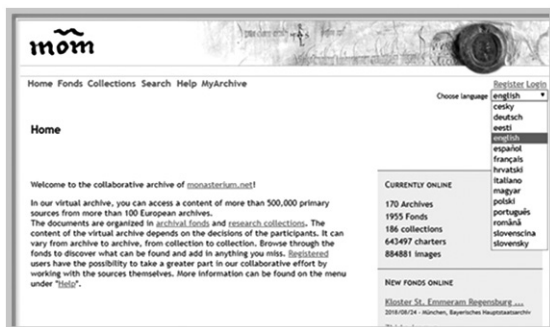
to znači da korisnici mogu umnažati i redistribuirati označeni materijal na bilo kojem mediju ili formatu, uz sljedeće uvjete i ograničenja korištenja:

- **Imenovanje** – korisnici su obvezni točno navesti autora (tj. izvor), uvrstiti *link* na licenciju i naznačiti eventualne izmjene, što mogu učiniti na bilo koji odgovarajući način koji ne sugerira da davatelj licencije izravno podupire takvo korištenje djela.
- **Nekomercijalno korištenje** – materijal se ne smije koristiti u komercijalne svrhe.
- **Nema derivata** – u slučaju preuzimanja, mijenjanja ili prerađivanja korisnici takav materijal ne smiju dalje distribuirati u tom obliku.
- **Bez daljnjih ograničenja** – korisnici ne smiju dodavati pravne uvjete ili tehnološke mjere zaštite koji će drugima ograničiti licencijom dopuštena prava.

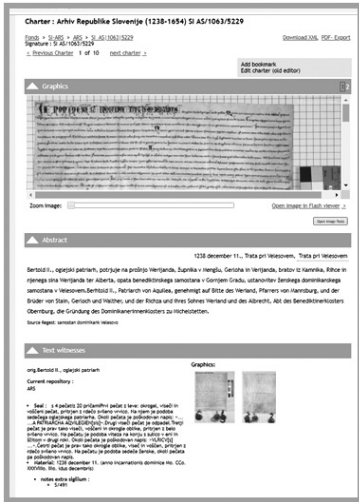
Nadalje, u Uvjetima korištenja navodi se da se svi podaci iz digitalnih snimaka matičnih knjiga mogu rabiti isključivo u skladu s relevantnim važećim odredbama zakona o državnim maticama i zakona o zaštiti podataka pojedine države te da matične knjige koje sadrže zakonski zaštićene podatke nisu javno dostupne.

Monasterium – portal srednjovjekovnih isprava i povelja

Digitalna platforma *Monasterium* koju ICARUS razvija od 2008. europski je virtualni arhiv srednjovjekovnih i novovjekovnih isprava na kojem je do kraja 2018. bilo objavljeno više od 880.000 digitalnih snimaka oko 650.000 povelja iz dvadeset europskih država. Korisničko je sučelje višejezično, opisni podaci uglavnom na nacionalnim jezicima, a gradivo na portalu pretraživo je putem dvaju popisa nazvanih Fondovi i Zbirke. Pregled fondova strukturiran je kao

SLIKA 5. Mrežna stranica portala *Monasterium*

SLIKA 6. Pregled jedne isprave na portalu *Monasterium*

hijerarhijski popis prema načelima arhivskog opisa: država – ustanova – naziv fonda/zbirke i odražava stvarno stanje gradiva iz više od 170 različitih arhiva i knjižnica. Odabirom zbirke dobiva se abecedni popis različitih tematskih zbirki povelja i diplomatskih izdanja, ponajviše nastalih znanstvenim istraživanjima i digitalizacijom starijih znanstvenih izdanja koji su ustanove i istraživači uključeni u te aktivnosti objavili kao virtualne zbirke na *Monasteriumu* (Slika 5).

Unutar svakog fonda/zbirke povelje su popisane kronološki s opisnim metapodacima koji se sastoje od: naziva, signaturne, datuma, diplomatskog opisa povelje, cjelovitog teksta i upute za citiranje te digitalne snimke isprave (Slika 6). Elementi opisa isprava dostupnih na portalu usklađeni su sa standardom CEI (*Charters' encoding initiative*), a tehničko održavanje i razvoj portala vodi CCeH (*Cologne*

SLIKA 7. Korisničko radno sučelje portala *Monasterium*

Centre for e-Humanities). Uz izravan unos na portal, metapodaci se mogu uvesti putem Excel radnih listova, dok se opis svake isprave može preuzeti u formatima PDF i XML.

U zajedničke aktivnosti na platformi *Monasterium* – korištenje i opis dokumenata te razvoj tehničkih alata, mogu se uključiti svi zainteresirani. Korisničko radno sučelje sastoji se od nekoliko elemenata: *online* alata za uređivanje dokumenata, metapodataka diplomatskog opisa (više od 70 opisnih polja), korisničkih zbirki, korisničkih dokumenata, automatskog spremanja podataka i moderirane objave (Slika 7).

Cilj je suradnika u okviru MOM-CA (*Monasterium Collaborative Archive*) sustavno razvijati ovaj virtualni arhiv, održavati njegovu trajnu dostupnost i umrežavati ga s drugim povijesnim *online* izvorima, te se stoga usporedno radi i na njegovu unapređivanju i promicanju njegova korištenja u nastavi i povijesnim istraživanjima putem aktivnosti kao što su MOM škole, MOMathon i sl. Održivi razvoj platforme *Monasterium*, od njezinih početaka 2002. do danas, ICARUS je osigurao njezinim uključivanjem u različite projekte i partnerske inicijative, posljednjih godina projektom Kreativne Europe 2014. – 2018. *co:op* (*co:op–Community as Oportunity: Creative Archives and Users Network*) u kojem je tehnički dio aktivnosti u okviru projekta bio usmjeren prema ovoj platformi. To je uključivalo unapređenje i razvoj novih tehničkih funkcija za aktivnije uključivanje korisnika u pripremu i objavu sadržaja na portalu, širenje istraživačkih potencijala digitaliziranih dokumenata i nove mogućnosti suradnje sa stručnjacima i ciljanim korisničkim skupinama. I na ovom su portalu na početnoj stranici istaknuti Uvjeti korištenja (*Monasterium. Terms of Use*), koji navode da su svi tekstovi i slike zaštićeni nacionalnim propisima koji reguliraju autorska prava i uvjete korištenja. Ustanove imatelji isprava pridržavaju sva prava objavljivanja i umnožavanja slikovnih reprodukcija dokumenata te je za svako daljnje objavljivanje potrebno osigurati njihovu suglasnost, dok svako suprotno postupanje podliježe sankcioniranju, pri čemu vrijedi mjesna nadležnost sudova koja se određuje prema ustanovi vlasniku gradiva. U tu su svrhu svi korisnici portala obaviješteni da se adrese, vrijeme i trajanje njihova pristupa portalu pohranjuju na poslužitelju. Korisnici portala upućuju se i na dobru znanstvenu praksu i točno citiranje korištenih sadržaja te da primjerke radova nastale na temelju podataka *Monasterium.Net*-a besplatno dostave ustanovi koja je imatelj gradiva kojim su se koristili u tu svrhu.

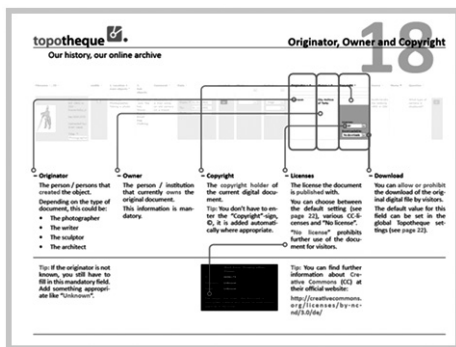
Topoteka – suradnički portal arhiva i zajednice

Najmlađa ICARUS-ova digitalna platforma – *Topoteka (Topotheque)*, nastala je u okviru co:op projekta kao alat za stvaranje virtualnih arhivskih zbirki lokalne povijesti i/ili teme, poticanje čuvanja i istraživanja zavičajne povijesti i promociju pisane baštine. Ovaj je međunarodni projekt okupio više od 70 partnera oko ideje izgradnje kreativne mreže arhiva i korisnika aktivnim povezivanjem stvaratelja arhivskog gradiva s ustanovama koje ga čuvaju, odnosno baštinskih ustanova sa zajednicama u kojima djeluju. Suradnja se provodi organizacijom javnih programa (povijesnih predavanja, radionica i drugih vrsta događanja) u interakciji s lokalnim ustanovama i pojedincima koji posjeduju arhivsko gradivo s ciljem stvaranja virtualnih zbirki posvećenih zavičajnoj povijesti, lokalnim znamenitostima, događanjima i ljudima. U tu je svrhu razvijena digitalna platforma *Topoteka* koja omogućuje jednostavnu digitalizaciju i objavljivanje raznovrsnih povijesnih izvora (fotografija, dokumenata, tiskovina, AV zapisa) te korištenje interaktivnih IT alata za njihovo opisivanje, predstavljanje i pretraživanje. ICARUS se brine o tehničkom održavanju i razvoju *Topoteke*, a članovi i suradnici ICARUS-a, administratori i svi drugi zainteresirani promiču njezino korištenje za izgradnju lokalnih virtualnih arhiva koji bi okupili gradivo, sjećanja i znanja raspršena u raznovrsnim privatnim, lokalnim i drugim zaboravljenim izvorima. Administratori mogu biti stručnjaci iz baštinskih ustanova, ali u najviše slučajeva to su nastavnici povijesti, istraživači amateri, aktivisti lokalnih udruga, predstavnici lokalne zajednice ili zainteresirani volonteri.

U protekle tri godine diljem Europe izgrađeno je više od 250 javnih i privatnih topoteka virtualnih zbirki: u Austriji, Mađarskoj, Češkoj, Hrvatskoj, Njemačkoj, Italiji, Estoniji, Finskoj, Rumunjskoj, Švedskoj, Švicarskoj i Španjolskoj koje prikazuju Europu u 20. stoljeću. Putem njih mogu se upoznati privatni obiteljski dokumenti i fotografije (obiteljske zbirke), pratiti promjene života i krajolika pojedinih regija i malih mjesta diljem Europe, poznatih lokalnih znamenitosti (bečki Prater), povijesnih lokaliteta i gradskih kvartova (osječka Tvrđa), povijest pojedinih ustanova (VBS Mödling, Knjižara Morpurgo) ili dokumentirati vlastito djelovanje (Vilijun). Virtualne zbirke na portalu prikazane su prema geografskom kriteriju: država – regija – zbirka, pri čemu su posebno izdvojene privatne i institucijske zbirke, a može im se pristupiti odabirom naziva ili putem interaktivne mape (Slika 8).

Svaka zbirka opisana je s više skupova podataka: Uvod, Impresum/Kontakt, Opis topoteke, Opis projekta, Pravne napomene, Uvjeti korištenja i Izjava o

SLIKA 10. Uputa za unos podataka o stvaratelju, vlasniku i autorskim pravima u Priručniku za rad u Topoteci

segment rada na platformi u educiranju suradnika o opisu i dostupnosti gradiva i za njihovo upoznavanje s radom arhiva i povijesnim izvorima općenito. S obzirom na različitost gradiva koje se objavljuje na ovoj platformi, pri pokretanju svake zbirke njezin se administrator ugovorno obvezuje preuzeti odgovornost za objavljene sadržaje i točnost podataka u svojoj zbirci te poštovanje vlasničkih i autorskih prava za sve objavljene zapise. Navođenje stvaratelja (autora), vlasnika (ustanova ili pojedinac), podataka o uvjetima korištenja i izvorima prikupljenih sadržaja, obvezno je za svaki objavljeni zapis i zadaća je administratora pojedine topoteke.

Na početnoj stranici *Topoteke* se, uz podatke o nastanku (stvaratelju), radu i partnerima koje okuplja ovaj portal, nalazi i posebna rubrika Pravni uvjeti (*Topotheque. Legal aspects*) u kojoj se dodatno ističe da je ovo mrežni *web*-servis koji omogućuje pristup, tj. uvid u povijesne izvore, no ne i njihovo daljnje korištenje (Slika 10). Vlasnici i nositelji autorskih prava (najčešće fotograf ili autor) daju administratoru pojedine zbirke pravo za objavu digitalnih snimaka na platformi *Topoteka*, pri čemu je daljnje korištenje uvjetovano licencijom CC svakog zapisa te se svi zainteresirani za daljnji rad s gradivom upućuju na kontaktiranje i pribavljanje suglasnosti nositelja prava. Ovdje se također daje informacija i o djelima „siročadi“, posebno privatnim fotografijama i vremenskim rokovima u kojima su ona nedostupna za javno korištenje, važnosti istraživanja i prikupljanja potrebnih podataka za rješavanje njihova statusa putem suradničkih platformi te za pitanja dostupnosti općenito.

Koncept platforme *Topoteka* temelji se na suradnji baštinskih ustanova sa zajednicom te uključivanju što više građana u čuvanje i promociju svoje povijesti i tradicije, a svrha je takve interakcije senzibilizirati javnost za zaštitu arhivskog gradiva, otvaranje privatnih zbirki javnosti te povezivanje baštinskih i obrazovnih ustanova. Aktivna podrška arhiva ovakvoj inicijativi razvojem tehničkih ala-

ta i opisnih standarda i interakcijom s ciljanim korisničkim skupinama, praktičan je doprinos širenju digitalne dostupnosti povijesnih izvora i upoznavanju šire javnosti s radom arhiva.

Zaključna razmatranja

U suvremenim kulturnim politikama i strategijama koje govore o digitalizaciji u području kulturne baštine često se kao jedan od glavnih ciljeva ističe dostupnost kulturne baštine građanima, što je u arhivskoj djelatnosti obično povezano s promoviranjem otvorenog pristupa arhivskom gradivu (poštujući načela zaštite privatnosti i sigurnosti) i programima razvoja publike. Prateći takve društvene i stručne trendove, aktivnosti arhiva danas redovito obuhvaćaju digitalizaciju gradiva, povećanje dostupnosti arhivskih izvora i njihovo povezivanje s drugim informacijskim izvorima u cilju stvaranja zajedničkih korisničkih sadržaja i mreža kulturne baštine te razvoj novih korisničkih usluga.

ICARUS digitalne platforme čine praktičan rezultat takvog djelovanja, a ujedno i primjer proaktivne suradnje arhivske zajednice s institucijama i stručnjacima različitih profila na razvoju zajedničkih portala, alata i rješenja koja svi mogu dijeliti i rabiti. Premda svaka ustanova danas ima svoje baze podataka, *online* registre i digitalne zbirke, zajednički tematski portali i platforme djeluju kao njihova nadogradnja, povećavaju vidljivost gradiva, ubrzavaju istraživanje, olakšavaju prikupljanje i razmjenu informacija, ispunjavajući na taj način svrhu svojeg nastanka i održavanja. Osiguravanje održivosti ovakvih portala, financijske i kvalitativne, glavni je izazov ovakvih inicijativa i projekata, pri čemu se globalna i lokalna partnerstva i suradnje nameću kao jedino logično rješenje takvih problema.

Na primjeru ICARUS-ova djelovanja u različitim kulturnim i znanstvenim projektima, javnim programima i drugim inicijativama na razvoju i održavanju svojih opsegom i sadržajem raznovrsnih digitalnih platformi, onih koje okupljaju institucijsko gradivo (*Monasterium*, *Matricula*) te *Topoteke* koja okuplja virtualne zbirke iz različitih javnih i privatnih izvora, mogu se pratiti i tradicionalne poteškoće, otvorena pitanja i inovativne prakse s kojima se arhivi susreću u okviru svojih aktivnosti na digitalizaciji gradiva. Umrežavanje s globalnim i lokalnim suradničkim mrežama, povezivanje s postojećim projektima razmjenom znanja i dobrih praksi te suradnjom s obrazovnim, akademskim, kulturnim, baštinskim i IT sektorima te raznim korisničkim skupinama prepoznati su u strateškim i

programskim dokumentima arhivske zajednice kao temeljne postavke arhivske djelatnosti u digitalnom okruženju. Primjeri opisanih međunarodnih portala pokazuju mogućnosti primjene tih načela u praksi u području stvaranja zajedničkih digitalnih sadržaja, s otvorenim pozivom stručnim tijelima, ustanovama i stručnjacima da na ovim iskustvima grade nove arhivske modele, politike i programe koji će arhive učiniti nezaobilaznim i integralnim dijelom suvremenog informacijskog društva.

LITERATURA

- Archives Portal Europe*, <https://www.archivesportaleurope.net/> (17-12-2018).
- Creative Commons*, <https://creativecommons.org/licenses/?lang=hr> (10-01-2019).
- CC BY-NC-ND 2.0 HR*, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/hr/> (10-01-2019).
- co:op-Community as Oportunity: Creative Archives' and Users' Network*, <https://coop-project.eu/> (10-01-2019).
- Etički kodeks arhivista*. (1997). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- European Archival Blog*, <https://coop.hypotheses.org/> (17-12-2018).
- ICARUS – International Centre for Archival Research, <https://icar-us.eu/en/> (17-12-2018).
- ICARUS Hrvatska, <https://icar-us.eu/en/english-icarus-hrvatska/> (17-12-2018).
- International Council on Archives (ICA). (2011). *Universal Declaration on Archives*, <http://www.ica.org/en/universal-declaration-archives> (17-12-2018).
- IVANOVIĆ, J. (2010). *Priručnik iz arhivistike*, I. dio. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Mapire – The Historical Map Portal*, <https://mapire.eu/> (10-01-2019).
- Matricula*, <http://data.matricula-online.eu/en/> (10-01-2019).
- Matricula. Terms of Use*, <http://data.matricula-online.eu/en/nutzungsbedingungen/> (18-12-2018).
- MENNE-HARITZ, A. (2001). Access: the Reformulation of an Archival Paradigm. *Archival Science*, 1 (1), 57–82.
- Monasterium*, <http://www.monasterium.net> (20-12-2018).
- Monasterium. Terms of Use*, http://monasterium.net:8181/mom/terms-of-use?_lang=eng (10-01-2019).

- Načela dostupnosti arhivskoga gradiva.* (2015). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Načela dostupnosti arhivskoga gradiva: tehničke smjernice za upravljanje arhivskim gradivom ograničene dostupnosti.* (2015). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Topotheque*, <https://www.topothek.at/en/> (12-01-2019).
- Topotheque. Legal aspects*, <https://www.topothek.at/en/legal-aspects-2/> (12-01-2019).
- Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija: preporuke Vijeća Europe.* (2002). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

ACCESS TO ARCHIVAL MATERIAL AND ICARUS DIGITAL PLATFORMS

DATA PROTECTION IN THEORY AND PRACTICE

KEYWORDS:

accessibility, archives, data protection, EU regulations, ICARUS digital platforms

ABSTRACT

Access to archival material is a complex issue, wider than archival profession, and related to legal, administrative and political factors, and increasingly to the IT sector as well. This area is fundamentally regulated by archival legislation, but due to the existence of other relevant regulations with different accessibility approaches, archive regulations and procedures need to be systematically harmonized with current regulations, leading to numerous open issues in the practical work of the archives.

In this paper the author presents the European legal framework on the use of information and data protection relating to archival material in the digital environment, and analyses its practical implications through the example of ICARUS international digital archive platforms.